

Hiisijärven vedenlasku v.1761: Suomen ensimmäinen luonnonkatastrofi

Hiisijärven ryöstäytyminen oli 1760-luvun puhutuin aihe silloisessa Kajaanin läänissä. Ajan oloon taru ja todellisuus sekoittuivat synnyttäen mitä mielikuvituksellisempia tarinoita. Oulun maakunta-arkistossa on mielenkiintoinen tieto Hiisijärven vedenlaskusta. Paltamon seurakunnan väkilukutaulukossa on luonnonkatastrofista ensimmäinen kirjallinen kertomus. (Paltamon kirkonarkisto. Väkilukutaulu 1761, s. 70.) Papeilla oli tapana merkitä kunkin vuoden väkilukutauluihin alueen tapahtumia ja muita ajankohtaisia kysymyksiä. Kertomus on tähän lainattu vapaasti suomeksi käännettynä. Onnettomuus on siis tapahtunut vuoden 1761 toukokuussa.

"Kevättulvan aikaan toukokuussa ovat Paltamon pitäjässä vedet laskeneet noin kaksi peninkulmaa(10 km) Pyhännän talojen yläpuolelta sijaitsevista järvistä, nimeltään Hiisijärvi, Suovesi ja Pitkänperänjärvet, ja kiivaasti syöksyessään ja virratessaan Pyhantjärveen ja alas Pyhantäkoskea ne ovat murtaneet ja vieneet mukanaan korkeita mäenkumpareita ja joenpenkereitä, edenneet vauhdilla metsien, maiden, soiden ja pienempien suolampien kautta mukanaan multaa, hiekkaa, kivisoraa, mäntyjä ja muita ryöstöjä, suurempia ja pienempiä kiviä ja murskautuneita kallionkappaleita sekä ei ainoastaan täten täyttäneet soita ja pienempiä metsälampia vaan myös perusteellisesti tuhonneet ja vieneet muassaan kaksi vesimyllyä myllyportteineen ja saunoineen, tervahaudan sekä 13 syltä (23 m) pilkottuja tervaksia ja 33 kappaletta uusia tervatynnyreitä sekä osittain joko pirstoneet ja tyhjentäneet ne tai heittäneet aivan ylösalaisin. Osittain myös siepanneet mukaansa hiekkaa, soraa ja alasvirranneita suuria honkia ja muita ryöstöjä ja peittäneet ja perin pohjin turmelleet Hiisijärven ja Pyhännän järvien välillä sekä Pyhännän kosken alapuolella sijaitsevat niityt niin että Pyhännän talot Ristijärven kylässä ja Hiisijärven talot Mieslahden kylässä ovat täten menettäneet yhteensä 194 heinäkuormaa. Jos vedet Pyhännän kosken alapuolella eivät olisi laskeneet ja virranneet pitkin laajaa suota puolen peninkulman (2.5 km) pituudelta ja leveydeltä erämaassa, olisivat kaikki seitsemän Ristijärven rannoilla sijainnutta taloa voineet niiden runsauden ja nopeuden takia turmeltua perin pohjin. Tyhjentyneestä järvestä, joka kyllä on ollut kalaisa, ovat enimmäkseen kalat ja vedet virranneet pois ja levittäytyneet alas metsiin sekä peittyneet siellä suurimmaksi osaksi maalla, osittain myös lintujen ja petoeläinten osingoksi ja saaliiksi. "

Syitä tapahtumaan ei kirjoittaja ilmoita, joskin edellinen talvi on ollut luminen ja näin kevättulvan mahdollisuus on kasvanut. Perimätietona on säilynyt selitys ryöstäytymisen syistä. Hiisijärveläiset isännät ovat ryhtyneet laskemaan järven pintaa saadakseen enemmän rantaniittyjä. Hiekkaharjun läpi on kaivettu vähäinen oja tarkoituksena laskea järven vettä alempana olevaan Tenkalampeen. Harju on kuitenkin veden vaikutuksesta ruvennut syöpymään, ja kun lammen rannat ovat olleet paljon järven pintaa alempana, ei vettä ole enää pidätellyt mikään. Vesi on raivannut itselleen uuden lasku-uoman, ja Hiisijärven pinta on pudonnut noin 14 metriä. Ennen karkaamistaan Hiisijärvi oli kymmenen kilometriä pitkä, kristallinkirkas harjujärvi. Oli siikaa ja peuralaumat kansoittivat jäkälikköjä. Tilanne säilyi tällään tuhansia vuosia. Ryöstäytymisen jäljiltä tilanne Hiisijärvellä oli varsin lohduton. Kesät talvet kulkutienä käytetty moniulotteinen järvi oli poissa. Samoin leivän tärkein jatke, kala. Viljaa ei voitu jauhaa myllyjen jäätyä kuiville. Rehusta tuli pula rantaniittyjen kuivuttua. Oli tapahtumassa onneakin mukana. Järven pohjasta paljastui järvimalmia; Rautalahdesta jopa puolen hehtaarin laajuinen rautamalmikenttä. Kaikkinensa malmia oli niin paljon, että sen varassa Hiisijärvellä toimi aikoinaan kaksi rautahyttiä. Näistä sulattamoista kyläsepät työstivät raudan viikatteiksi ja muiksi tarvekaluiksi. Nykypäivästä katsoen Hiisijärven karkaaminen asettuu aivan toisiin raameihin kuin tapahtumaaikanaan. Jo yksin maa-ala oli valtava. Pohjois-Suomelle tavanomaisen kokoisia maatiloja olisi sopinut vesijättömaille 65:n tilan edestä. Hiisijärven ryöstäytymisen aiheuttamat tuhot olivat niin valtavat, että käräjiltä ei välttytty. Syytettyinä olleiden talollisten, Heikki, Paavali ja Pentti Härkösen asema oli tukala. Kuulut Hiisijärven siiat pitkin metsiä. Kotijärvi mudakkona. Niityt maamassojen alla. Tervametsiä tuhottuna tuntematon määrä. Pyhäntäläisten mylly, tervatynnyrit ja tervaspuut ties missä. Oli vastaajien onni että korvattavaksi jäivät lopulta vain pyhäntäläisten mylly ja tervatynnyrit. Tarjolla oli paljon parempaakin. Oikeusistunnon lopuksi pohdittiin pitkään olivatko Härköset syyllistyneet sapattirikokseen, työ kun oli tehty helatorstaina. Häpeällisen jalkapuun syytetyt välttivät vain sillä, että oikeus katsoi kaivamisen tapahtuneen vasta helatorstai-iltana.